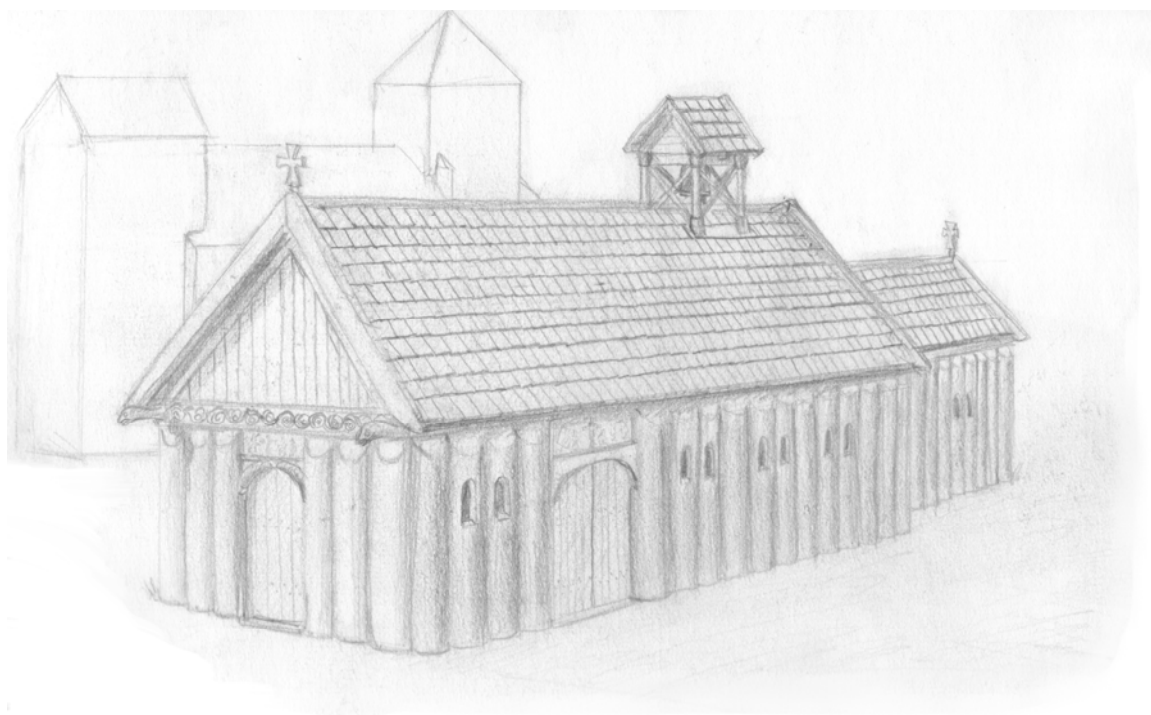

Det anglo-saxiska inflytandet på det tidiga Lund

C-uppsats
Institutionen för Arkeologi och Antikens Historia
HT 2007
Av: Niklas Johansson
Handledare: Anders Ödman

Abstract

Due to the Danish kings' engagements on the British Isles, the early town of Lund, was influenced by English and Anglo Saxon traditions, architecture and technology. The main aim of this essay is to find out in what ways, and most importantly how this can be seen in the archaeological material, and how it changes over time. Within a framework of historical sources, archaeological finds like excavated stave and stone churches, cemeteries, pottery, and everyday personal objects, both English immigrants and English influence is found. The problem of the English origin of the palisade wall technique is discussed, as is early Lund as a Viking age town. Everything is summed up chronologically, according to the Danish regents of the late 10th and the 11th centuries.

Framsidan: Teckningen är ett förslag till rekonstruktion av den så kallade "södra kyrkan" eller "engelska kyrkan" söder om Drottens kyrka i Kattesund (den senares konturer skymtas i bakgrunden). Denna och alla andra teckningar i uppsatsen är utförda av författaren.

INLEDNING	1
SYFTE, FRÅGESTÄLLNING OCH METOD	1
AVGRÄNSNINGAR OCH STIPULERINGAR	2
FORSKNINGSHISTORIA	2
GRÄVNINGAR I LUND	3
STADENS GRUNDLÄGGANDE	4
DEN TIDIGA STADEN	5
DISKUSSION OCH ANALYS	7
STAVKYRKORNA	7
KYRKOGRÅRDEN I KATTESUND	13
DE FÖRSTA STENKYRKORNA	15
MYNTSLAGNINGEN	18
KERAMIK	19
ANGLOSAXISK KONST	21
S:T BOTULFS KYRKA	23
TORGKORSET	24
ENGELSMÄNNEN GER SIG AV	24
SLUTDISKUSSION	25
PROBLEMET PALISSADVÄGG	25
LUND – VIKINGASTAD ELLER MEDELTIDSSTAD?	26
AVSLUTNING	27
EN KRONOLOGI ÖVER DET ANGLO-SAXISKA INFLYTANDET I LUND.	29
KÄLLOR	31
LITTERATUR	31
INTERNET	32

Inledning

Grundläggandet av Lund skedde under en avgörande period för det danska riket, och under dess första decennier var staden en del av ett nordsjöimperium. De exakta förhållandena kring stadens grundande, och den exakta tidpunkten är ämnen för diskussion, men vi vet ändå en hel del om den tidiga staden genom arkeologi. Det råder gynnsamma förhållanden för bevarandet av organiskt material, och de tidigare perioderna har prioriterats vid utgrävningar. Något som visar sig både i det arkeologiska materialet och i de skriftliga källorna är att det förekommit ett hel del engelskt, eller anglo-saxiskt inflytande på staden under dess första år. De danska vikingarna hade då sedan nästan 200 år visat intresse för de brittiska öarna, och gjorde dem efterhand till en del av ett imperium.

Mycket har skrivits om hur de danska och norska invasionerna påverkade England både kulturellt och politiskt. Sådant inflytande är dock sällan enkelriktat. När den danska vikingatiden gled över i medeltid verkar det som om många av influenserna kommer från andra sidan Nordsjön, där arkeologer och historiker anser att man vid tidpunkten redan kommit in i den tidiga medeltiden. Hur de danska kungarnas engagemang i de brittiska öarna har påverkat Lund och dess tidiga historia, och hur detta syns arkeologiskt, är ämnet för den här uppsatsen.

Syfte, frågeställning och metod

Syftet med den här uppsatsen är att undersöka det engelska inflytandet i den tidiga staden Lund, och framförallt hur detta speglas i det arkeologiska materialet. Utgångspunkten är att det finns ett engelskt inflytande, och frågan är ”Hur manifesterar sig detta?”, och även ”Hur förändras det över tid?”. För att undersöka detta granskas en rad områden där man kan hitta anglosaxiska spår – arkitektur, konst, keramik. Staden i sig kommer alltså behandlas, men engelsmannen själv ska också hittas.

Eftersom det är en arkeologisk uppsats kommer en del historiska ”fakta” presenteras redan i inledningen.

Avgränsningar och stipuleringar

Om vi börjar med den tidsmässiga avgränsningen kommer den framför allt att röra sig mellan ca 985, d.v.s. början på Sven Tveskäggs regeringstid, och fram till slutet av 1000-talet, ca 1086. Den första avgränsningen beror på att det enligt de senaste rönen är Sven Tveskagg som är ansvarig för Lunds grundläggande. Det senare datumet utgör slutet på det engelska inflytandet i Lund och det danska riket, i och med att Knut den Heliges misslyckade försök att återigen införliva de brittiska öarna i det danska riket.

Vad beträffar det engelska och anglo-saxiska, så ska dessa ord betraktas som uttryck, dels för geografiskt ursprung, och dels för kultur. Det rör sig alltså inte om etnicitet.

Författaren anser att det fokuseras för mycket på detta svärfångade och stigmatiserande begrepp i den moderna arkeologin.

Forskningshistoria

I allmänhet har just det tidiga Lund prioriterats vid grävningar, och därför har det bedrivits en hel del forskning om perioden. Flera stora grävningar har under andra halvan av 1900-talet bidragit stort till vår kunskap. PK-banksgrävningen och grävningarna i Kattesund har uppbringat de första trä- och stenkyrkorna i Lund och Skåne, och lärt oss mycket om den unga staden. Mycket har också publicerats från dessa grävningar, av bland annat Ragnar Blomqvist och Anders Mårtensson, och trots att de är från 60- och 70-talet finns massor att hämta där. Under skrivandet har Maria Cinthios *De första stadsborna* (Cinthio 2002) varit mycket användbar. Den utgår framförallt från just Kattesundsgrävningarna, och behandlar kyrkorna och de människor som begravdes på kyrkogårdarna. Den är också en av de senaste publikationerna som handlar om Lunds tidiga historia. Emil Eckhoffs bok om stavkyrkor från 1916 är ett måste för alla som skriver om sådana. Den må vara närmare hundra år gammal, och därför sakna alla fynd gjorda sen dess, men de som finns med är mycket noggrant beskrivna. Hans uppmätning av S:ta Maria Minor är användbar än idag.

Grävningar i Lund

Lund har en gammal tradition av noggranna arkeologiska utgrävningar, och det har sedan slutet på 1800-talet gjorts undersökningar som ligger till grund för dagens forskning. Ragnar Blomqvist beskriver i sin *Tusentalets Lund* hur A.W. Brunius redan 1883, när handlaren Lundgren skulle gräva en källare, hittade de första resterna av S:t Stefans stavkyrka. Brunius förstod dock inte vad han hittat, utan det att det rör sig om en stavkyrka är en senare tolkning (Blomqvist 1941:75f).

Den första gången man faktiskt identifierade en stavkyrka i Lund är 1911. Då grävdes det i hörnet Stora Södergatan och Västra Mårtensgatan, av Georg Karlin. Grävningen gjordes i två etapper, 1911 och 1912 och man hittade förutom stenkyrkan S:ta Maria Minor* (in foro), en föregångare i trä. Emil Eckhoff var där och mätte upp och ritade av både sten- och träkyrkan. Eckhoff ansåg palissadverket (se nedan för en förklaring av de olika byggnadsteknikerna) den var byggd i vara en mycket gammaldags konstruktion, och ville gärna sätta en så tidig datering som möjligt (Eckhoff 1916:148-178).

1932 hittade man resterna av en annan stavkyrka vid hörnet Stora Gråbrödersgatan och Klostergatan, som identifierades som S:t Clemens. Denna grävdes ut av Ragnar Blomqvist, och visade stora likheter med S:ta Maria Minor (Blomqvist 1941:72).

PK-Banksgrävningen 1961 var en av de verkligt stora grävningarna i Lund. Grävningen gjordes i Kattesund, och man hittade halva den stavkyrka som nu finns markerad i marken där. Denna var precis som de tidigare funna kyrkorna byggd i palissadkonstruktion. Av någon anledning gav Blomqvist i sin tolkning kyrkan en trapetsoid form. Man vet ännu inte åt vilket helgon kyrkan var vigd (Mårtensson & Blomqvist 1963).

* Man skiljer på S:ta Maria Minor, ibland med tillnamnet *in foro* – ”vid torget”, och en senare större kyrka, S:ta Maria Magle (Major), en senare kyrka vid Stora Magle Kyrkogata. Även Domkyrkan och S:t Peders klosterkyrka är helgade till Jungfru Maria (Blom 2001:23).

Vid den så kallade Thulegrävningen 1976, en annan av de verkligt stora grävningarna, hittade man förutom den andra halvan av den namnlösa kyrkan från PK-banksgrävningen även två kyrkor till. Den ena är stenkyrkan Drotten, även kallad Trinitatis eller Salvator. Söder om denna hittades ytterligare en stavkyrka i palissadteknik, även den av okänt patrocinium. När man fann andra halvan av stavkyrkan från PK-banksgrävningen kunde man fastslå att denna inte alls var trapetsoid utan, som man kanske kunde förvänta sig av en kyrka, med rektangulärt långhus och rektangulärt kor (Mårtensson 1976).

1984 gjordes norr om Kattesund en grävning som kanske är en av de viktigaste för Lund och vårt vetande om dess tidigaste historia. Vid denna grävning hittade man en träkyrka i resvirke, som dendrokronologiskt dateras till ca 990, och därmed skjuter bak tidpunkten för Lunds grundläggande bortom år 1000.

Stadens grundläggande

Det finns ingen historisk källa som omnämner tidpunkten för Lunds grundläggande, och det exakta årtalet är inte känt. I en gammal visa heter det att "Kung Knut han lade grunden.." (Gunnel Johansson, muntlig uppgift), och Adam av Bremen skrev att Knut ville göra Lund till Londons medtävlare (Cinthio 2001:25). Längre trodde man att Lund grundats i början av 1000-talet. Dock fick man efter dendrokronologiska dateringar vid grävningarna omkring den äldsta kända träkyrkan anledning att 1990 fira tusenårsjubileum. Att sätta 990 som det ungefärliga året för stadens grundläggande verkar betydligt mer sannolikt, och passar bättre in i vad som hände i omvärlden än den tidigare (men senare) dateringen. Man har dock långt tidigare anat att Lund varit äldre än så. Emil Eckhoff skriver i sin beskrivning av S:ta Maria minor från 1916 i en fotnot:

"Vad kyrkan själv och hennes förhållande beträffar, synes mig vid en jämförelse med Hemse intet hindra antagandet av en ännu högre ålder, d.v.s. 900-talet. Men då grävningsfynden i Lund ej hittills torde peka tillbaka på en äldre tid än 1000-talet, synes det försiktigast att tillsvidare stanna vid den i texten gjorda åldersbestämmelsen."(Eckhoff 1916:117)

Det visade sig emellertid att han hade fel beträffande stavkyrkans datering, men rätt om ett Lund bortom 1000-talet. I *Danmarks mønt* från 1967 skriver Kirsten Bendixen att i äldre diskussioner om platsen för präglingen av de äldsta nordiska mynten hade Lund förts på tal, men att:

”...de mange udgravninger der i de senere år er foretaget rundt om i Lund, har vist, at her slet ikke har været nogen by før omkring år 1000. Stedet har ikke haft nogen som helst betydning før Knud den Stores tid.” (Bendixen 1976:19)

Nu tror man återigen att de första inskriftförsedda mynten som Sven Tveskägg lät prägla möjligtvis kan ha blivit präglade i Lund. Det verkar helt enkelt passa bättre in med ett Lund på det sena 900-talet.

Den danske kungen gjorde mycket för att befästa sin makt, och Lund passar bra in i denna strategi. På många platser i Danmark och Skåne byggdes trelleborgar. Roskilde grundades omkring 980, och fick rollen av en sorts huvudstad, där de flesta danska kungar begravts sen dess. Lund skulle mycket väl kunna grundlagts samtidigt för att befästa makten på den skånska sidan. Dessutom hade man förmodligen för avsikt att konkurrera ut det sannolikt mäktiga Uppåkra, något som tycks ha fungerat väldigt effektivt. Uppåkra minskade kraftigt i betydelse under bara några decennier omkring år 1000.

Den tidiga staden

Under 1000-talet utvecklades i Lund många strukturer som skulle bestå medeltiden igenom, och i vissa fall ända fram till våra dagar. Redan från stadens grundläggande verkar stortorget ha varit stadens centrum (Wahlöö & Blom 1999:51). Nordväst om torget verkar det ha funnits en kungsgård, med tillhörande Clemenskyrka (Cinthio 2001:29). I sydväst, i nuvarande Kattesund, byggdes på en stor kyrkogård Skånes första kyrka, och efterhand flera av de andra tidiga stavkyrkorna. I söder fanns ytterligare ett exempel på dessa stavkyrkor, S:ta Maria Minor. I norr låg det område som sedan skulle

bli Lunds riktiga maktcentrum – Lundagård, som redan under 1000-talet såg påbörjandet av två stenkyrkor, varav den senare kom att bli domkyrka i Nordens ärkestift.

Lund var omgivet av en blandning av skog och betesmarker. Analyser av träet i stavkyrkorna tyder på att virket var taget från fristående ekar, något som skulle vara typiskt för betesmarker. Dessa var förmodligen tagna från närområdet. Plankorna i gravarna omkring kyrkorna verkar däremot komma från en uppvuxen klimaxskog, som förmodligen legat lite längre bort (Bartholin 1976:165f).

Diskussion och analys

Stavkyrkorna

De första kyrkorna i Lund och Skåne var byggda av trä. Detta skiljer dem från även de största vikingagårdarna, där långhusen var byggda av med jordfasta, takbärande stolpar med flätverk och lerklining mellan. Terminologin för byggnadsteknikerna är lite förvirrande, och det finns ingen riktigt tillfredsställande nomenklatur. De klassiska norska stavkyrkorna är byggda med takbärande stolpar, och uppräta brädor (stavar), stående på en syll. Detta kallas i Norge för *stavverk*, synonymt med *reisvirke* (Christie 1976:14f). Inom lundaarkeologin kallas detta endast *resvirke*. Det andra sättet att bygga dem på, det vill säga kluvna stockhalvor, jordfasta i en ränna, kallas för *palissadväggar* (Ullén 1983:226). I författarens öron låter detta både opassande och osofistikerat, för att inte tala om primitivt. En palissad är en enkel konstruktion, och behöver inte bestå av något annat än stolpar nerstuckna i jorden. Dessa behöver inte vara behandlade på något sätt, vara av likadan storlek och höjd, eller stå i någon sorts jämn formation. Palissadväggarna däremot är utkluvna av stockar, något som kräver stor skicklighet av hantverkaren, samt ett bra öga för vilket träd som är lämpligt. Efter detta är de tillbilade på insidan, och når skärs ut där stavarna ska stå emot varandra. Stavarna grävs sedan ner så djupt att konstruktionen blir stabil nog att hålla uppe ett trätak, och de sammanfogas med lösa fjädrar i nåtarna, och längst upp passas de in i ett hammarband. Med största sannolikhet blir de sedan dekorerade med snidade reliefmönster, allt i Guds ära, eller för att visa på byggherrens fromhet eller rikedom. Vid det här laget har vi kommit långt från vad man normalt sett skulle kalla en palissad. Detta sätt att bygga kommer för dock för konformitetens skull ändå kallas palissadvägg i denna uppsats.

Eckhoff var på sin tid inblandad i en debatt om huruvida de svenska resvirkeskyrkorna överhuvud taget fick kallas stavkyrkor, detta i samband med Eckhoffs beskrivning av fyndet av en träkyrka i Hemse på Gotland. Denna kyrka hade han vid tidpunkten för debatten beskrivits som konstruerad utan hörnstolpar (som en palissadvägg, fast på syll, men benämnd resvirke – Eckhoff ändrade flera år senare den slutgiltiga rekonstruktionen till en med hörnstolpar, så i praktiken blev det en resvirkeskonstruktion ändå).

Norrmännen ansåg att man kunde använda samlingsnamnet ”resvirkeskyrka”, men att ”stavkyrka” var för mycket för en kyrka utan hörnstolpar, och således vars enda likhet med de norska var att väggen var av upprättstående plankor. Det hävdvunna namnet ”stavkyrka” skulle reserveras för de norska kyrkorna. Eckhoff å andra sidan hävdade att ordet ”stavkyrka” knappast var samtida med de medeltida kyrkorna, och att det inte förekom som bestämt begrepp förrän efter 1700-talet. Däremot var ordet ”stav” ett gammalt ord för just upprättstående plankor eller stölar, och med detta ord som definierande faktor skulle även de svenska kyrkorna passa in, och kunna kallas stavkyrkor (Eckhoff 1916:16-19). I hans sammanfattning av ovanstående debatt framgår det att han inte innefattade palissadkyrkor i detta begrepp – kanske för att debatten ägde rum före fyndet av S:ta Maria Minor i Lund. I fortsättningen av uppsatsen kommer dessa dock räknas in bland stavkyrkorna (som de allmänt gör nuförtiden), men i de flesta fall kommer det förklaras huruvida det rör sig om resvirke eller palissadkonstruktion, då detta är avgörande för diskussionen.

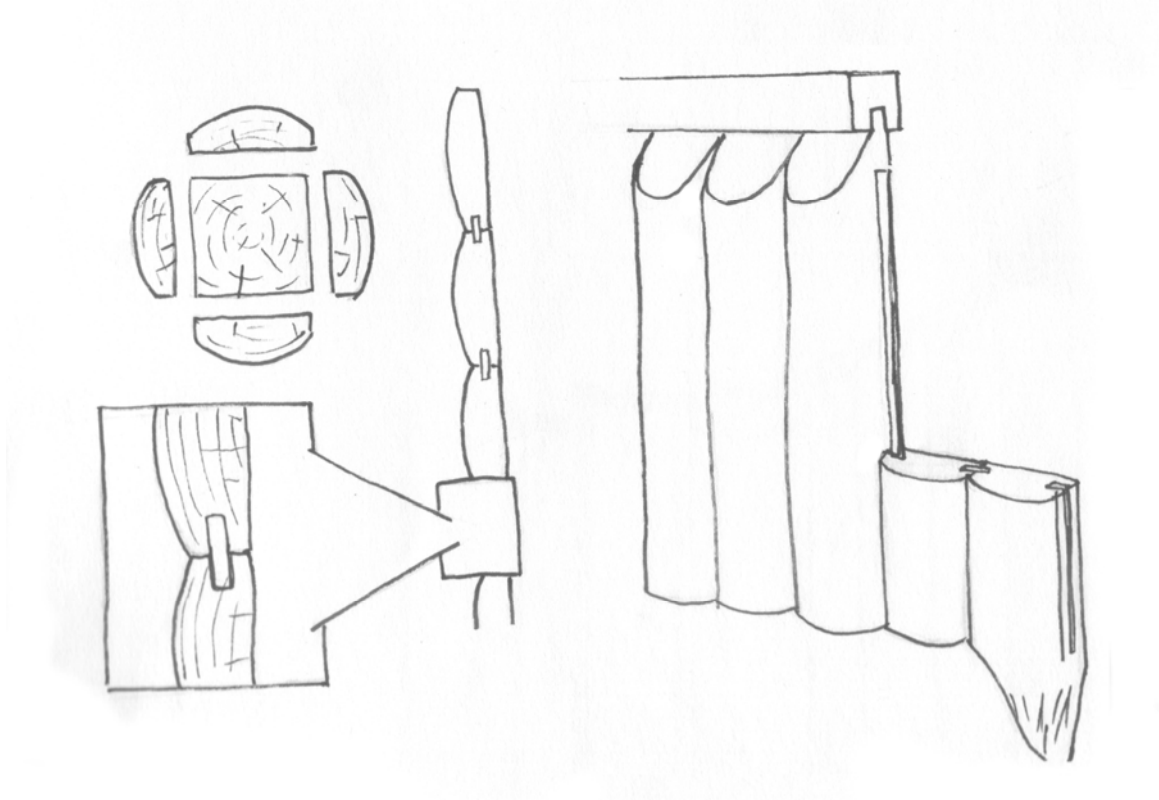

Fig. 1 Palissadväggens konstruktion, baserad på kyrkan i Greensted, samt Eckhoffs rekonstruktion av Hemse. Notera nåtar med lösa fjädrar och hammarband, samt hur stavarna är utkluvna från stocken. Stavarna är lätt spetsade och står i en ränna.

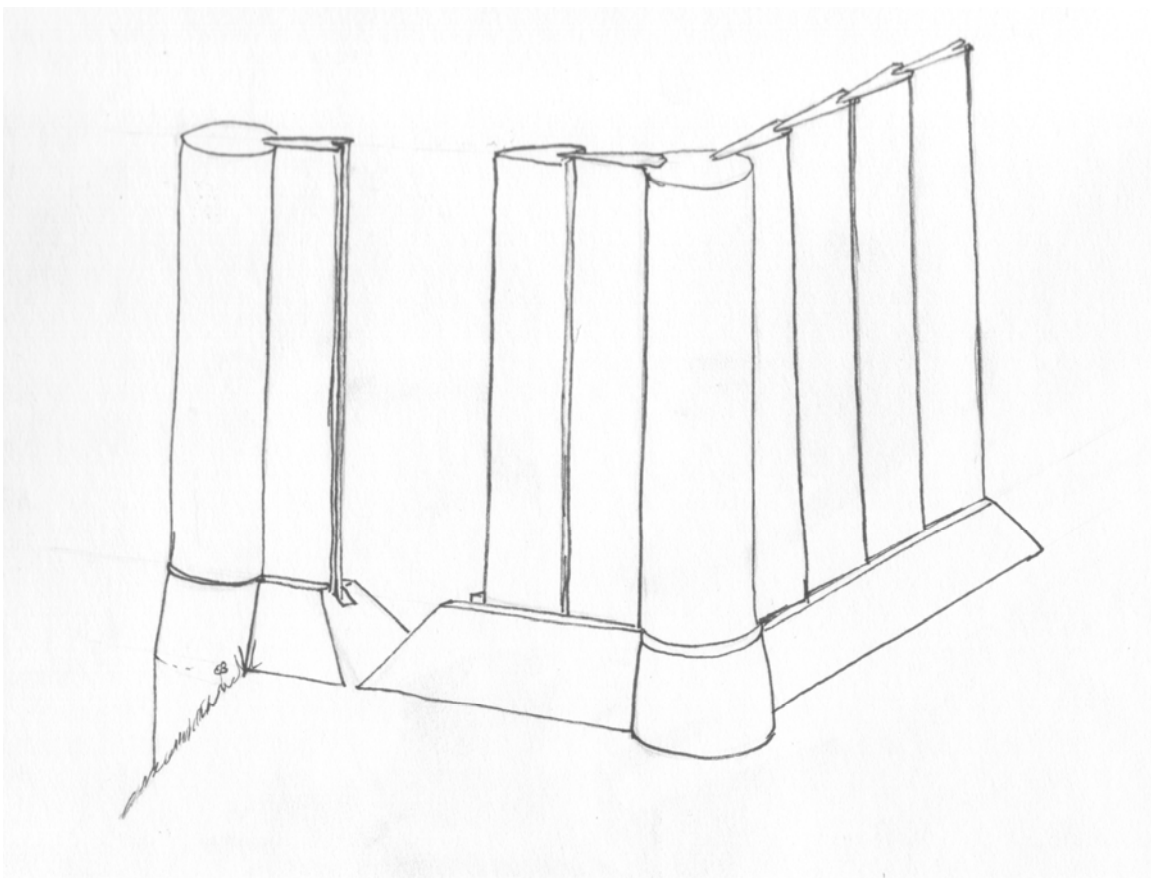

Fig. 2 Principskiss för vägg i resvirkeskonstruktion.

Av lundakyrkorna har man hittills antagit att 9 stycken var byggda i palissadväggskonstruktion (Wahlöö & Blom anger 11 ”stavkyrkor”, men räknar då in Trinitatis och S:t Stefan, som var uppförda i resvirke). De som har kunnat identifieras är S:t Clemens (väster om Stortorget, norr om Lilla Fiskaregatan, alltså långt borta från dagens Clemenstorget), S:t Laurentius (sannolikt föregångaren till Domkyrkan), S:t Mikael, S:ta Maria Minor *in foro*, S:t Mårten, S:t Andreas, och Heligkors. Därtill kommer två i Kattesund, en söder om Trinitatis/Drotten och en öster om densamma, som nu finns markerad i gatan. S:t Botulfs kyrka har inte hittats arkeologiskt, men den förmodande tidpunkten för dess byggande (se nedan) gör att man skulle kunna anta att den också började som stavkyrka (och då skulle det sammanlagda antalet stavkyrkor bli tolv). Den stora byggnadsfasen för stavkyrkorna kommer nämligen omkring mitten på 1000-talet, och slutar någonstans omkring 1100. Då har redan nästa fas, kyrkobyggen i sten, börjat, och under 1100-talet sker en explosionsartad spridning av den senare typen. En palissadväggskyrka håller mellan 50 och 100 år innan de förfallit så mycket att de inte

Fig. 3 Träkyrkor i Lund, dock anakronistiskt visade på en senmedeltida kartbild. 1. S:t Laurentius 2. S:t Clemens 3. S:t Mikael 4. Trinitatis (resvirke) 5. "S. Kyrkan/ Engelska kyrkan" 6. Okänt patrocinium 7. S:ta Maria Minor (in foro) 8. S:t Märten 9. S:t Andreas 10. Heligkors 11. S:t Stefan (resvirke) 12. S:t Botulf (förmodligen palissad).

går att använda längre (Wahlöö & Blom 1999:26f). Det är konstruktionen med jordgrävda stolpar som är begränsningen – även den mäktiga eken ruttar slutligen av kontakt med marken.

Två träkyrkor som man funnit var alltså inte byggda med palissadvägg utan resvirke. Den äldsta är träkyrkan Trinitatis/Salvator, i folkmun kallad Drotten (Cinthio 2002:30), och den grävdes ut norr om Kattesund, norr om den vid Thulegrävningen funna stenkyrkan Trinitatis/Salvator/Drotten (jag kallar i fortsättningen träkyrkan för Trinitatis och stenkyrkan för Drotten, för att lättare skilja på dem). Kyrkan har daterats till ca 990, och bör då ha låtit byggas av Sven Tveskägg. Den andra är S:t Stefan, som hör andra halvan av 1000-talet till (Cinthio 2002:124ff).

Cinthio beskriver sättet att bygga stavkyrkorna som nytt för området, men monumentala träbyggnader hade funnits förut. Det så kallade templet i Uppåkra (vendeltid) var konstruerat med någon sorts palissadvägg, och med fyra enorma pelare i mitten. Detta är i själva verket mycket likt palissadväggskyrkorna, men det finns hittills inga belägg för någon kontinuitet mellan dem. För övrigt kan man diskutera huruvida pelarna i själva verket hållit uppe ett tak, eller om de varit skulpturer, avgudabilder (Ödman 2003:195f). Man kan också jämföra med bostadshusen, de så kallade långhusen. De var också uppbyggda kring dubbla stolprader. Dessa var dock den bärande delen i konstruktionen, medan palissadkyrkorna även hade bärande väggar.

Palissadväggskonstruktionen förekom alltså kanske inte för första gången, men det hade inte använts på kanske 100 år. Det lustiga är att det framstår som ett enklare, mer ålderdomligt och mer virkesslösande sätt att bygga i palissadteknik än med resvirkesteknik. Trots detta så var den första kyrkan, Trinitatis, alltså byggd i resvirke, medan många av de *senare* var byggda med palissadvägg. S:ta Maria Minor, S:t Clemens (Blomqvist 1963:16), samt de sydliga och östliga av de oidentifierade kyrkorna i Kattesund (Cinthio 2002:104) var alla byggda med palissadvägg, och dessa har byggts ungefär i mitten på tusentalet, medan Trinitatis är daterad till ca 990. Kyrkorna är tillkomna under olika omständigheter. Då syftet med den här uppsatsen är att söka det engelska inflytandet verkar inte Trinitatis vara relevant, i alla fall inte beträffande

byggnadstekniken. Cinthio refererar ofta till palissadväggskonstruktionen som en engelsk teknik, medan resvirket (som Trinitatis har gemensamt med den senare S:t Stefan) snarare skulle komma från Tyskland. Claus Ahrens skriver dock att resvirket funnits *både* i England och på kontinenten sedan tidig medeltid (Ahrens 1984:13).

Fig. 4 Trinitatis stavkyrka, uppförd ca 990 i resvirkesteknik, av Sven Tveskäg. Modellen står på Kulturens museum i Lund.

Palissadväggskonstruktionen finns i själva verket belagd i en bevarad byggnad i England. I Greensted-juxta-Ongar i Sussex finns den enda bevarade kyrkan byggd på detta sätt. Kyrkan har blivit ombyggd genom historien, och endast en liten del av den ursprungliga konstruktionen finns kvar. Tyvärr har väggen blivit uppflyttad på en tegelsyll, så vi vet inte exakt hur den har sett ut vid marken. Väggstavarna är gjorda av stockhalvor, bilade på insidan, och med ”triangulära hack”, gjorda för att fästa putsen med vilken den varit dekorerad på insidan (Crossley, F.H. 1951:12f) (om putsen funnits när kyrkan var nybyggd låter jag vara osagt, jag har inte hört talas om något liknande bland lundakyrkorna). Väggstavarna har varit sammanfogade med lösa fjädrar som gått i nåtar i

stavarnas sidor. Spår efter dessa finns också i överdelen av de stumpar som återfanns när man grävde ut S:ta Maria Minor. Dateringen av Greensted är omtvistad, först bestämd till sent 900-tal, men nu har man ändrat det till 1050-tal. Man har dock funnit spår av ett tidigare kapell vid utgrävningar (Hemsida: British Archaeology, no 10, December 1995: News).

Vad är orsaken till att kyrkorna i Lund är byggda i dessa olika tekniker? Vi kan börja med en teori om varför Trinitatis *inte* var byggd med palissadvägg. Av allt att döma var kyrkan uppförd ca 990 av Sven Tveskägg, som även kan ha varit begravnen där (Cinthio 2002:33ff). Vid denna tidpunkt håller det danska riket just på att ta form, och grundandet av Lund är sannolikt en del i detta. Även om Sven Tveskägg gjorde flera ”utflykter” till England redan under sent 900-tal (Blair 2000:58f) och han faktiskt blev kung över England 1013 (dog 1014), så tar det egentliga utbytet inte fart förrän under Knut den Store. När Sven lät bygga Trinitatis har han förmodligen fått influenser, och kanske även hantverkare, från kontinenten. Byggnaden blir uppförd på kontinentalt manér. Nästa fas i kyrkobyggandet börjar under Knut den Store, som även är kung över England. Någon gång omkring 1020-1030 börjar han uppföra den stenkyrka som ska ersätta träkyrkan Trinitatis (Cinthio 2002:57). Till detta bygge importeras engelska hantverkare, förmodligen både stenhuggare och timmermän. Det kan vara dessa timmermän som sedan anlitas till att bygga träkyrkor, vilka då byggs i palissadväggstekniken. Vid det här laget har många stormän haft möjligheten att bli framgångsrika genom sina engagemang på andra sidan Nordsjön. Har då England varit full av träkyrkor som den i Greensted, så är det kanske den typen man har inspirerats att bygga i hemlandet. Så verkar dock inte vara fallet, något som vi ska återkomma till.

Kyrkogården i Kattesund

Resvirkestekniken och Trinitatis ursprung är dock problematisk. Det finns nämligen företeelser omkring trä-Trinitatis som tyder på ett engelskt inflytande, men även sådana som inte gör det. Strax öster om kyrkan hittades två gropar som enligt Cinthio kan ha grävts för en klockgalge, eller för ett kors. I de danskockuperade delarna av England var det vanligt med flera meter höga stenkors utanför kyrkorna. I närheten fanns två gropar

med stenpackning som kunde ha innehållit runstenar (Cinthio 2002:30ff). Tolkningen med stenkorsen är kanske inte långsökta, men knappast särskilt konkreta heller. Om vi nu har hittat ett möjligt tecken på engelsk prägel, finner vi i kyrkogårdens ytterkanter tecken på tyskt inflytande. I ett trätråg var en man begravd med en käpp, som av allt att döma var en sorts måttstock. Detta skulle kunna vara en hantverkare, kanske en byggnadssnickare, som varit delaktig i byggandet av kyrkan. Kistan var skadad av en annan begravning daterad till ca 1030, och alltså måste den ha varit tillverkad före detta (Cinthio 2002:36f), sannolikt flera år före, för nog skulle man komma ihåg var man begravt en av de kanske viktigare hantverkarna i det första kyrkobygget? I det här fallet är det begravningsformen med ett trätråg som skulle identifiera personen som en man med tyska anor (Cinthio 2002:36f, 77-83).

Om vi tittar på en annan begravningssed som förekommit i kyrkans omedelbara närhet, så hittar vi en som är ett ganska tydligt exempel på engelska inflyttade. Seden är kanske viktigast för palissadväggskyrkornas ursprung, men kan ha betydelse även för Trinitatis. Vad det rör sig om är en begravningssed där man lägger träkol i gravarna. Omkring kyrkorna i Kattesund, och även på andra kyrkogårdar har man funnit gravar som i varierande grad har innehållit träkol. Kolet har i vissa fall endast legat i gravens botten, under kistan, och ibland har det varit packat på båda sidor, och även på locket (Mårtensson 1976:113f). Denna typ har förekommit i Trinitatis närhet redan från de tidigaste skedena. En grav har dendrodaterats till efter 1007, och två har hittats under kyrkans tillbyggnad (Cinthio 2002:49f).

Den största förekomsten av gravar med träkol finns dock i anslutning till den södra kyrkan (alltså söder om Trinitatis stenkyrka). Denna kyrka var förmodligen uppförd vid mitten av 1040-talet i palissadväggsteknik (Cinthio 2002:105), och hade ett ovanligt enhetligt gravskick. 20% av de utgrävda gravarna innehöll träkol, och inga av de annars så vanliga träkäpparna återfanns (Cinthio 2002:117). Seden med att täcka delar av gravarna med träkol var en sed som praktiserades i England från 800- till 1000-talet, framförallt av män med hög social status. En tänkbar anledning till att man lade träkol i gravarna är att kol inte förmultnar. Det förändras inte av att ligga i marken, och på så sätt

understryker man den ”eviga vilan” (Cinthio 2002:52). Kolet skulle till exempel finnas kvar längre än eventuella gravmarkeringar ovan jord. Jag har själv vid grävningar sett kol som omöjligt skulle gå att skilja från nytt kol.

Cinthios teori om att den södra kyrkan skulle vara en sorts församlingskyrka för engelsmän framstår som väldigt sannolik och ett av de tydligaste exemplen på engelsk närvaro och inflytande i tusentalets Lund. Dateringen skulle också kunna passa bra in på det engelska inflytandets höjdpunkt. Om 20% förekomst av träkol är representativt för hela kyrkogården säger det dessutom något om den engelska församlingens sociala status. Om denna femtedel var män med hög social status (och om inte seden muterat, eller att de kände att det var fritt fram att ta sig friheter i det nya landet), var de sannolikt gifta med ett proportionerligt antal kvinnor, d.v.s. ytterligare 20% av gravarna. Dessa måste ha delat männens sociala status, men inte gravskicket, och har därför inte syns i materialet. I så fall skulle de utgöra en annan femtedel av de begravna. Till detta kommer förmodligen ett antal barn, så kanske har hälften av församlingen varit av så hög status som dem som traditionellt lade kol i gravarna. Dessa inflyttade engelsmän har varit betydelsefulla i sitt hemland, och kanske ännu mer så i Lund.

De första stenkyrkorna

Någonstans mellan 1020 och 1030, under Knut den Stores regeringstid, började man alltså bygga den första stenkyrkan i Lund och Skåne. Denna byggdes i Kattesund för att ersätta den första träkyrkan, Trinitatis, och byggdes strax söder om denna. Den återfinns i källorna som S:t Drotten, eller Trinitatis/Salvator (jag väljer alltså att kalla stenkyrkan för S:t Drotten, och träkyrkan för Trinitatis, för att lättare hålla dem åt. Sannolikt hade de dock samma patrocinium). Kyrkan bär flera tecken på engelsk prägel. Bland annat har den stora likheter med Old Minster i Winchester, en stad där Knut den Store tillbringade mycket tid, och senare begravdes. Kyrkobygget drog ut på tiden, och det verkar som om den ursprungliga planen inte följdes, för man har hittat grunder till en betydligt större kyrka än den första (Cinthio 2002:37f). Den skulle utrustas med både väst- och öst, eller centraltorn, och två gravkammare, som Old Minster. Det stora västtornet byggdes inte,

utan ett mindre byggdes för att avsluta den betydligt kortare kyrkan (Cinthio 2002:36). Kyrkan innehöll också två gravkammare, och även detta tolkas av Cinthio som en influens från Old Minster. Biskop Bernhard från England skulle haft den som biskopskyrka, kanske redan under 1020-tal, och enligt Saxo ha begravts i *Lundense hypogeum*, där *hypogeum* betyder gravkammare. Dessa skulle kunna vara avbildade under två valv i mynt präglade i mitten av 1000-talet, kanske för att fira färdigställandet och invigandet av kyrkan (Cinthio 2002:107). Kyrkans utformning har ytterligare kopplingar till England och Winchester. Ca 973 hade man i Winchester ett konsilium för att utforma en liturgi. Denna kom att kallas *Regula Concordia Anglicae Nationis Monachorum Sanctimonialiamque*, eller kort *Regula Concordia*. Old Minster spelade en viktig roll i detta. Det verkar som om senare kyrkobyggen har låtit liturgin påverka utformningen, och detta skulle stämma även på den lundensiska kyrkan, eller i alla fall på grundplanen (Cinthio 1997:121f).

Ytterligare en stenkyrka, som vi inte berört hittills, tycks ha byggts under 1000-talet, nämligen Knut den Heliges kyrka helgad åt S:t Laurentius, föregångaren till Domkyrkan (med samma patrocinium). Denna kyrka kan i sin tur ha haft en föregångare i form av en stavkyrka (Wahlöö & Blom 1999:35). En viktig historisk källa finns bevarad, som antyder att det stod en halvfärdig kyrka på platsen där Domkyrkan byggdes. I det så kallade "Knut den Heliges gåvobrev" från 21 juni 1085 står det:

"I den heliga och odelbara Treenighetens, Faderns, Sonens och den helige Andes namn, Vi önska för alla i Kristus trogna tillkännagiva, vilka donationer jag Knut den fjärde, son av konung Magnus (Sven Estridsen), sedan jag övertagit det fäderneärvda konungadömet, gjort till S:t Laurentii kyrka, som är belägen i Lund, ehuru ännu icke fullbordad, för att den åt det lamm, som borttager världens synder, må för evigt vara en såsom detta helig, obefläckad och värdig brud..." (Cinthio 1957:13)

Erik Cinthio presenterade i sin avhandling (*Lunds domkyrka under romansk tid*) fler historiska notiser som pekar på detta, men Knut den Heliges gåvobrev är en av de mer

kända källorna, och är det äldsta dokumentet i Norden ”vars ordalydelse är bevarad” (Cinthio 1957:13). Han har också analyserat utgrävningar och spår i murverket på Domkyrkan, och kommit fram till att denna byggdes ovanpå en redan stående, halvfärdig stenkyrka. I denna har han hittat flera spår som tyder på engelskt inflytande. Det finns likheter med Maria Cinthios analys av S:t Drottens stenkyrka, men man ska komma ihåg att Erik Cinthios avhandling är skriven redan 1957. Att jag tar upp dem i omvänd ordning beror på att jag valt att ta upp kyrkorna kronologiskt.

I sin analys av utgrävningarna vid Domkyrkan, och efter undersökningar i murverket kom Cinthio fram till en plan av den tidiga stenkyrkan som påminner mycket om S:t Drotten. Den hade ett rektangulärt långhus, med vad som utifrån murarnas tjocklek tyder på ett torn över koret. Koret hade en rak östvägg (Cinthio 1957:28f). I kyrkans enskeppiga plan, i dess proportioner och utifrån östtornet ser Cinthio tydliga paralleller med engelska kyrkor. Många kyrkor liknande denna finns framförallt i östra England, och han ger exempel som Escomb, Breamore, Bradford-on-Avon och Dunham Magna. Enskeppiga kortornskyrkor finns på flera håll i Europa, men det är just likheten i proportioner med ovan nämnda kyrkor som tyder på en engelsk prototyp (Cinthio 1957:30f)

Vid grävningar vid Domkyrkan hittade man 1953 en ornerad sten. Stenen är fragmentarisk, men kvar finns basen av en kolonn i lågre relief, som förmodligen tillhört en arkadframställning. Enligt Cinthio bör denna ha tillhört 1000-talskyrkan. Ornamentet är inte av en typ som förekommer i den romanska stil som Domkyrkan är byggd i. Däremot var den mycket vanlig i anglo-saxiska kyrkor. Liknande ornament förekommer i Bradford-on-Avon, Dunham Magna och Earls Barton. De återfinns också på andra håll i Norden där det engelska inflytandet varit stort (Cinthio 1957:35f). S:t Drottens likheter med Laurentiuskyrkan gör att man förmodligen kan anta att de har mycket gemensamt vad beträffar inflytande, även om just Old Minster nämns i samband med Drotten. Kanske har även Laurentiuskyrkan haft en specifik förebild, men i vilket fall som helst passar den väl in i den samtida engelska kyrkobyggnadstraditionen.

Myntslagningen

År 995 lät Sven Tveskägg engelska myntare slå de första inskriftsförsedda mynten i Lund. Redan under perioden 1000-1020 hade man kommit igång med en omfattande produktion (Cinthio 2001:23). Det engelska inflytandet på myntningen är uppenbart, och manifesterar sig både i sin utformning, i sina förebilder, och att de i många fall görs av myntmästare som tagits hit från England. Det första mynt Sven Tveskägg lät prägla har inskriptionen ZAEN REX AD DNER, Sven, kung i Danmark. På andra sidan finns ett likarmat kors och ordet CRUX (kors, de kallas för crux-mynt) mellan armarna. Runt detta står GODPINE M AD DNER, Godwine myntmästare i Danmark. Förebilden kommer från den engelska kungen Æthelred II:s mynt. Det finns ingen inskription som anger präglingsorten, men det kan inte uteslutas att de präglats i Lund (Silvegren 1995:266). Godwine är ett typiskt anglo-saxiskt namn (P är anglo-saxiska för W), och samma namn förekommer på både norska och svenska mynt. Godwine var ett vanligt myntarnamn i England, men förmodligen är det samma kringresande myntare som hjälpte till att grunda de skandinaviska myntväsendena (Bendixen 1967:18).

Knut den Store införde det organiserade myntandet på allvar. Till detta importerade han Engelska myntmästare som fick sätta upp verkstäder i Lund, och slå mynt efter anglo-saxiska förebilder. På myntens inskrifter kallas han antingen REX DANORVM eller REX ANGLORVM, det senare även på mynt som till exempel är präglade i Roskilde. Somliga mynt anger alltså präglingsorten (både Lund och London förkortas LVND, och jag förstår inte hur de kan skilja dem åt), och det verkar som om Lund haft de mest produktiva verkstäderna. Vi känner till flera namn från perioden, somliga anglo-saxiska. Godwine, Ælfnod och Leofnod, och andra nordiska, som Sven och Toke (Bendixen 1967:19f) Från denna period finner vi också personliga ägodelar från Leofwine från Lincoln, och en Ulfkil. Dessa beskrivs nedan.

Hardeknud fortsatte slå mynt med ungefär samma utseende som Knuts den Store, men man ser dock även några exempel på bysantinskt inflytande. När Hardeknud befann sig i England (där han var kung 1040-1042) passade den norske kungen Magnus den Gode på att erövra Danmark. Han fortsatte myntandet i samma stil som Hardeknud och Knut den

Store, och förmodligen med samma verkstäder. Det anglo-saxiska inflytandet fortsätter alltså, men det finns också tyska förebilder (Bendixen 1976:22).

Sven Estridsen använde myntningen som en del i ett försök att konsolidera kungamakten. Ovanligt många mynt präglades under hans regeringstid. Många var fortfarande i tydligt anglo-saxisk stil, till exempel crux-mynt. Man kan se att mynten fortfarande slogs av engelsmän, eftersom de använde den anglo-saxiska prepositionen ON framför orten, snarare än det nordiska I. Myntningen i den bysantinska stilen ökade dock, och även ett visst tyskt inflytande kan ses (Bendixen 1967:23, 25f). Under Sven Estridsen tycks en ny kontingent engelska myntare ha kommit till Lund. De bosatte sig troligen öster om Stortorget, och byggde en kyrka till S:t Botulfs ära (Cinthio 2001:132)..

Under Harald Hein präglades inte längre några anglo-saxiska mynt. Myntarna verkar också vara nordiska, eftersom man nu använde prepositionen I före präglingsorten (Bendixen 1967:26).

Keramik

Man skulle kunna anta att det förutom myntslagare och guldsmeder även följde med andra hantverkare från England. I Lund har man funnit den allra äldsta inhemskt producerade glaserade keramiken i hela Skandinavien, och den kommer från just den period som uppsatsen avhandlar.

Den vanliga typen av keramik vid tiden var den så kallade Östersjökeramiken. Den kom från de slaviska områdena, men började även att tillverkas här. Med dagens ögon ser den ganska tråkig ut – enkla former, och en gråbrun, grå eller nästan svart färg. Den innebar dock ett tekniskt framsteg, eftersom det var första gången man använde kavalett vid keramiktillverkning (Brorsson 2002:120). Färgen (eller bristen på den) kommer sig av bränningstekniken, en så kallad reducerande bränning eller gropbränning. Denna görs alltså i en grop, där keramiken bränns i ett bål, och i slutskedet täcks över med torv eller jord, så att den sista bränningen sker utan syretillförsel. Järnatomerna i leran som när den

bränns med syretillförsel skulle oxidera till en röd färg, förlorar istället syreatomer när elden behöver syre och drar den ur leran, och godset blir grått (Lindahl 2002:31).

I Lund har man alltså funnit keramik som skiljer sig från den vanliga typen. Den mest märkvärdiga är det glaserade godset, men det finns även flera intressanta käriformer i det vanliga svartgodset. Den senare kategorin hör till det så kallade anglo-skandinaviska formtypen. Dessa kärl är gjorda lokalt, och i östersjögods, men kärlets former är typiskt engelska. De liknar keramik av Thetford- och Torkseytyp. De förekommer i Lund redan från grundläggandet (Larsson 2001:56).

Den keramik som är mest intressant i sammanhanget är dock den så kallade ”tidigglaserade” keramiken. Dessa kärl är förmodligen de första glaserade som producerats i Norden. Vad man har hittat i Lund är så kallad ”Stamfordware”. Detta är en ljus tunnväggig glaserad keramik som är tillverkad i Lincoln i England. Man har funnit den i Lund redan från tusentalets början. Senare varianter har likadana käriformer som tidigare, men är gjorda i ett lokalt rödbrännande gods (Larsson 2001:58f). De tidigare fynden saknar granit i godset, vilket tyder på att de är tillverkade i England, där detta saknas i geologin. Även käriformerna är uppenbart engelska. Morfologiskt hör formerna till den första halvan av 1000-talet, men dateringen är sannolikt senare (Roslund 2001:83). Förmodligen kommer de tidiga kärlet direkt från England, ditförda av inflyttande engelsmän, till exempel myntare. Med sig i sitt hushåll hade dessa keramikere. I det samtida England hade keramikerna ganska låg status. Det rörde sig inte om ett verkstadsbaserat hantverk, utan något som var baserat i hemmet. Keramikernas sociala situation liknade landbor eller skattebönder, och de kunde mycket väl vara knutna till ett större hushåll (Roslund 2001:84). Väl i Lund fortsatte de sin verksamhet efter lokala förutsättningar, med lokala leror. De hade dock med sig en rad för området tekniska nyheter; drejskivan, keramikugnen och blyglaseringen. Man förlorade dock kontakten med hemlandet, och häri ligger förmodligen förklaringen till varför käriformerna inte utvecklades parallellt med de inhemska brittiska (Roslund 2001: 83).

Till de importerade engelska käriltyperna hör också de ovan nämnda av Torksey-Thetfordtyp (inom Danelagen). Dessa var enklare, oglaserade förråds- och kokkärl. Fynden i Lund är enligt petrologisk analys tillverkade utanför England, och sannolikt gjorda i just Lund. De återfinns från sent 900-tal till 1000-talets sista fjärdedel (Roslund 2001:83f).

Efter 1000-talet försvinner de Engelska kärlen och käriltyperna från materialet. De tekniska nyheterna som glasyr och drejskiva förs inte vidare utan återkommer senare först med det äldre rödgodset i slutet av 1100-talet. Mats Roslund påpekar hur den engelska keramiken är nära förknippad med personlig närvaro av engelsmän. När engelsmännen försvinner, så försvinner även efterfrågan på keramiken, och till och med den tekniska kunskapen (Roslund 2001:84f). Detta tyder också på att Stamfordkeramiken inte hade någon spridning utanför den engelska "kolonin" i Lund. Om keramikerna var knutna till engelsmännens hushåll är detta säkert en del av förklaringen, men om det funnits något

intresse från utomstående är det svårt att se att inte några av de tekniska nyheterna, drejskiva, glasyr eller brännugn spred sig till de andra tillverkarna. Framförallt är det märkligt att de rikare lundaborna inte var mer intresserade av ett alternativ till den anspråkslösa inhemska keramiken.

Fig. 5 *Ulfkils käpp. Ulfkil var myntmästare, och den här käppen återfanns med hans namn inskrivet i runor. Den är dekorerad i anglosaxisk stil. 1050-tal, Kulturen i Lund.*

Anglosaxisk konst

Vid olika grävningar i Lund har man hittat föremål som inte passar in i ovanstående kategorier, men som av allt att döma tyder på närvaro av engelsmän. Myntmästarna lämnade inte bara mynt efter sig, det finns två mycket

intressanta fynd som gör att man kommer dem mycket nära. Ett av dessa är en käpp eller stav med en vackert utskuren dekor i lågreliëf. Denna är gjord i anglo-saxisk stil, och käppen bär också en runinskrift med ägarens namn, Ulfkil, en myntmästare, sannolikt med ursprung i Danelagen (Wahlöö 2001:30).

Ett annat föremål med vissa likheter med det ovanstående är ett pennskrinslock. Detta är skuret ur en bit lönn (Mårtensson & Wahlöö 1970:78) med ett akantusmotiv i lågreliëf på

Fig. 6 Pennskrinslock i lönn, dekorerad i en blandning av winchesterstil och ringerikestil, med ett djurhuvud föreställande ett lejon. Undersidan är utformad som en vaxtavla, och har namnet Leofwine inristat. Leofwine var en myntmästare från Lincoln. 1050-tal, Kulturen i Lund.

den välvda ovansidan. Ena änden är fasad till en tapp, medan andra änden är skulpterad som ett lejonhuvud. Undersidan har en grund försänkning, vars botten är ristad med skårar i ett diagonalt rutnät. Dessa är gjorda för att hålla fast vax – undersidan fungerade som en vaxtavla. Akantusreliefen är gjord i en stil sprungen ur den så kallade Winchesterkolan. Denna började som bokmåleri under 900-talet, men spred sig sen till annan ornamentik. Typisk för denna är ett akantusmotiv symmetriskt kring en mittlinje. Vad beträffar pennskrinlocket anser dock Ragnar Blomqvist att reliefen är blandad med ringerikestilen, eftersom den inte är helt symmetrisk (Blomqvist 1963: 213f). På undersidan står också en inskription med vad som sannolikt är ägarens namn: Leofwine. Förmodligen har pennskrinet alltså tillhört myntmästaren Leofwine från Lincoln, som arbetade i Lund under andra fjärdedelen av 1000-talet (Wahlöö 1999:58).

S:t Botulfs kyrka

Namnet från ett ovanligt patrocinium lever idag kvar i den lundensiska stadsbilden. Botulfsplatsen är idag ett busstorg, men har fått sitt namn från det engelska helgonet Botulf (eng. Botolph) Han som levde på 600-talet (†680) i East Anglia. Där började han bygga klostret Icenho ca 654, och detta blev efterhand mycket känt. Hans kyrka förstördes vid vikingarnas härjningståg, och relikerna efter S:t Botulf delades upp på fyra andra kyrkor. I samband med detta spred sig hans kult. Så väldigt mycket mer än så är inte känt om detta helgon, men han blev mycket populär i England, med 64 kyrkor till hans ära (Farmer 2004:73). Tyvärr är S:t Botulfs kyrka inte funnen arkeologiskt, men den är känd från senare historiska källor (Blomqvist 1951:201f). I vad som skulle bli Botulfs socken har man funnit rester efter myntstamper och provstämplingar av mynt från någonstans mellan 1065 och 1074 (Under Sven Estridsens regeringstid). Det är möjligt att kyrkan är byggd av den nya omgång myntare som började komma från de gamla danskockuperade delarna av England under Estridsen (Cinthio 2001:132). Även Luntertun (Ängelholm) har en Botulfskyrka.

Torgkorset

Vid grävningar söder om Domkyrkan hittade man 1944 nederändan av en kraftig trästolpe. Denna var nedsatt i en tråkista av stavkonstruktion, som var fylld med stora stenar. Det har förekommit en del förslag på vad detta skulle kunna ha varit, bland annat en brunn, eller möjligtvis en galge. Ragnar Blomqvist har dock föreslagit att ett så kallat ”torgkors” skulle vara mer troligt. Dessa var mycket vanliga i England, och konstruktionen verkar efterlikna de tidigare engelska korsen. Kring dessa samlade man byamötet, eller stadsbornas ting. Detta skulle enligt Blomqvist vara anledningen till att man senare, av gammal hävd, byggde rådhuset i omedelbar närhet (Blomqvist 1951:45ff).

Engelsmännen ger sig av

Efter Hardeknuds död 1042 föll det danska nordsjölväldet samman, och England var inte längre en del av det danska riket. Detta innebar dock inte att den engelska närvaron i Lund och Danmark slutade tvärt. Både myntare och biskopar fortsatte att verka i staden. Rent politiskt minskade dock det danska engagemanget i England, och efter Wilhelms av Normandie erövring av England 1066 verkar det vara helt slut. Den siste engelske biskopen, Henrik, dog 1066. Skåne hade sedan 1060 varit uppdelat i två stift, ett i Lund och ett i Dalby. I Dalby satt den tyskvänlige Egino, som vid Henriks död flyttde till Lund för att efterträda denne, och de båda stiftens sammanslogs till ett. Tyskarna hade hela tiden haft anspråk på Danmark och Skåne, som ingick i Hamburg-Bremens ärkestift, och de hade motverkat engelsmännens närvaro (Cinthio 2001:101). Adam av Bremen, och senare tyskvänliga historieskrivare som Saxo Grammaticus har svartmålat Henrik och andra Engelsmän. Engelsmännen hade dock varit knutna till kungen, och på så sätt fortfarande kunnat ha stort inflytande. Knut den Helige planerade ett nytt fälttåg till England, men hans planer var inte populära, och sattes aldrig i verket. 1086 mördas av denna anledning Knut den Helige i S:t Albani kyrka i Odense (Cinthio 2001:104), och efter det slutar danska kungar göra anspråk på den engelska tronen.

Slutdiskussion

Problemet palissadvägg

Palissadväggstekniken som tecken på engelskt inflytande har visat sig vara problematisk. Den beskrivs allmänt och nästan godtyckligt som en engelsk byggnadsteknik, men jag undrar var detta har sitt ursprung. Maria Cinthio skriver till exempel: ”Att döma av byggnadsskicket var det engelska byggmästare sin uppförde både den första Clemenskyrkan av trä och dess efterföljare av sten under 1000-talets första hälft” (Cinthio 2001:24). Hon hänvisar till Ragnar Blomqvists *Lunds Historia 1 – Medeltiden*, och där står mycket riktigt att finna en ritning av resterna av en palissadväggskyrka, men Blomqvist själv nämner ingenting om något engelskt inflytande (Blomqvist 1951:198ff). Hittills har jag inte hittat någon källa som övertygande bevisar hur man kan förbinda den med en engelsk tradition. Man har vid flera tillfällen hänvisat till Greensted, men med den senaste dateringen till ca 1050 är den i själva verket samtida eller till och med något senare än några av lundakyrkorna. Då den finns på danelagsområdet kan det mycket väl ha varit en nordisk tradition. Det som möjligtvis skulle kunna tala mot detta är de mycket sparsamma uppgifterna om tidigare byggnader på platsen. Greensted är också det enda exemplet jag lyckats finna på en engelsk variant av byggnadstekniken. Om det kunnat understrykas med ett flertal exempel på fynd av anglo-saxiska byggnader eller kyrkor byggda med palissadväggskonstruktion, hade det inte rått någon tvekan, men inte ett enda annat exempel har stått att finna i litteraturen. Jag har sett hänvisningar till att den brittiske munken Bede benämnde en liknande teknik *mos Scottorum* – den skotska seden, men redan vid den tiden (6-700-tal) byggde anglo-saxarna i sten (böcker som till exempel *The Anglo-Saxon church* (Butler & Morris 1986) är fylld med artiklar om stenkyrkor, där det enda undantaget är en beskrivning av templet i Uppsala). Att han beskriver tekniken som skotsk tyder dessutom på att den skiljer sig från hur anglo-saxarna byggde.

Det finns några exempel på anglo-saxiska träkyrkor, men det egentliga byggnadssättet framgår inte av litteraturen. Warwick Rodwell nämner i sin bok *The Archaeology of the British Church* några kapell och kyrkor som ”timber churches” och ”timber chapels”

(Rodwell 1981:109), utan att närmare specificera hur dessa var konstruerade. Greensted är dock en av dem.

Det finns i och med Greensted ett samband, men jag har hittills inte sett hur detta skulle vara ett övertygande argument för engelskt inflytande i Lund och Skåne. Det finns andra mycket bättre exempel på detta.

Lund – vikingastad eller medeltidsstad?

Denna uppsats är skriven under en kurs i förhistorisk arkeologi. Enligt den traditionella periodavgränsningen varade vikingatiden från ca 800 till ca 1050, och uppsatsens huvudsakliga tidsavgränsning är från 990 till mitten av 1000-talet. Alltså skulle den vara en typisk förhistorisk uppsats, men så har knappast varit fallet. Den bär alla tecken på att vara vad vi nu kallar ”historisk arkeologi”, och ämnet handlar utan tvekan om medeltiden. Författaren anser att Lund aldrig varit en ”vikingatida” stad. Några av de viktigaste kriterierna för att man ska hamnat i medeltiden är en stark kungamakt, kristendomen och kyrkan, och byggandet av städer. I Lund, som grundades på kungligt initiativ, och som redan från början hade en stark kyrklig närvaro, sammanfaller alla dessa kriterier. Tillsammans med Roskilde som förmodligen är grundat tio år tidigare än Lund, blir det tydligt att den traditionella tidsavgränsningen för medeltidens början inte passar särskilt väl för Danmark. Danmarks inträdande i den europeiska kristna gemenskapen när Harald Blåtand enligt Jellingestenen år 960 lät kristna danerna bör ses som embryot till den danska medeltiden. Att faktiskt genomföra alla förändringar tog förstås lite längre tid, och förmodligen ännu lite längre tid ute på landet, men redan 30 år senare fanns en stark dansk kungamakt med intressen på framförallt de brittiska öarna, och med städer där kyrkan var ett viktigt inslag. I ljuset av detta bör den danska övergången till ett medeltida samhälle snarare sättas till omkring år 1000, om inte ännu lite tidigare. Man skulle kunna tycka att det är onödigt att hänga upp sig på begrepp, som dessutom är konstruerade långt efter periodens slut, men just ”medeltiden” innebär så stora sociala, politiska, religiösa och tekniska förändringar, och symboliserar en tillhörighet med resten av Europa.

Avslutning

Redan när jag började skriva den här uppsatsen kände jag till flera exempel på engelskt inflytande i det tidiga Lund, något som jag kopplade samman med de danska kungarnas affärer på de brittiska öarna. Dock har utgångspunkten att detta inflytande var stort och viktigt redan vid stadens grundande visat sig vara mer tvivelaktigt. Allting tyder på att det riktigt stora engelska inflytandet kommer först under kung Knut den Stores tid, men också att det fortsätter efter att England skiljts från det danska Nordsjö-väldet. Historiska källor om myntare och biskopar ger oss exempel på namn, och bra dateringar till när dessa har verkat i staden. Vi kan dock även se inflytandet arkeologiskt, och keramiken är kanske ett av de tydligaste exemplen på detta, dels för att det är så tydligt daterat, och dels för att det är så nära förknippat med engelsmäns fysiska närvaro. Här märker man att den engelska närvaron fortsätter även efter det danska förlusten av England 1042. Den tycks även öka, eller i alla fall fyllas på under andra halvan av 1000-talet, med nya myntare, som även befäster sin närvaro i en kyrka tillägnad den utanför England nästan okända S:t Botulf. Den engelska keramikens försvinnande, och de nya teknikerna med denna, tycks även sammanfalla med engelsmännens försvinnande ur det övriga materialet, och de historiska källorna.

Just kyrkan och religionen, nära förknippat med kungamakten, ger flera, om än mer svårtolkade, exempel på engelskt inflytande och engelsk närvaro. Stavkyrkoarkitekturen har länge varit förknippat med engelskt inflytande, men när jag har tittat närmare på det har det inte varit så tydligt belagt som man kunde önska. Det finns ett samband mellan Greensted och de lundensiska stavkyrkorna, men dateringarna gör det svårt att visa i vilken riktning inflytandet har verkat. Det finns stavkyrkor i Lund som är samtida eller tidigare än Greensted, och i övrigt har jag i litteraturen inte hittat en enda engelsk kyrka som har byggts på liknande sätt. Vid tidpunkten för Lunds grundande hade anglo-saxarna dessutom länge byggt kyrkor i sten. Finns det någonstans i publikationerna från lundaarkeologins gryning en analys där man faktiskt kunnat förbinda arkitektur eller hantverksteknik med engelsk sådan?

Om vi istället tittar i närheten av de tidigare stavkyrkorna, på kyrkogårdarna, så hittar vi ett tydligare exempel på inte bara engelskt inflytande, utan sannolikt på engelsk närvaro. Seden att lägga kol i gravarna hos män av hög social status var utbredd i 900-talets England. När denna sed dyker upp på de lundensiska kyrkogårdarna visar det klart att engelsmän gjort staden till sitt hem. När gravarna dessutom förekommer så exklusivt och så tätt som vid Kattesunds södra stavkyrka kan man med fog anta att detta har rört sig om en i princip exklusivt engelsk sockenkyrka. När seden sprids till de flesta samtida kyrkogårdarna i Lund är det dock svårare att säga om det beror på en ökning av antalet engelsmän, eller på en spridning och popularisering av seden.

Som nämnt ovan byggde man i England vid tidpunkten för Lunds grundläggande sedan länge kyrkor i sten. Om inflytandet från England i övrigt var stort, skulle man också kunna förvänta sig detta när de första stenkyrkorna byggdes, och så tycks också vara fallet. Lunds, och kanske Skånes eller Danmarks första stenkyrka börjar byggas under Knut den Store. Knut, som dessutom var kung över England, hade enligt Adam av Bremen som ambition att göra Lund till Londons medtävlare. Därför är det naturligt att den första stavkyrkans efterföljare i sten bär tecken på engelskt inflytande, och att man förmodligen hämtat engelska stenhuggare för att bygga den. Kyrkan, kallad Trinitatis eller Salvator, Drotten på gammalnordiska, byggdes aldrig efter sin ursprungliga plan. Denna tyck dock dels ha arkitektoniska likheter med flera engelska kyrkor, bland annat Old Minster i Winchester, men den visar också tecken på att vara rumsligt disponerad för att kunna följa en engelsk liturgi, Regula Concordia. Även Laurentiuskyrkan, föregångaren till Domkyrkan, visar upp tydliga tecken på att ha engelska förebilder. Kortorn plan, proportioner och även dekorationer har motsvarigheter i flera engelska kyrkor.

Det har handlat mycket om kyrkor i den här uppsatsen, men det tycks karaktärisera periodens engelska inflytande. Det var i allmänhet människor av hög status som följde med över Nordsjön i kölvattnet efter de danska kungarna. Missionärer, kyrkomän, myntare och arkitekter, alla män som förde den kontinentala medeltiden med sig till det vikingatida Danmark. Engelsmännen var inte ensamma om detta, för tyskar och slaver

hade också ett tydligt inflytande under samma period. Det intressanta med engelsmännen är hur de anländer i kungens spår, blir väldigt viktiga för den tidiga staden, för att sedan ganska plötsligt i princip försvinna efter mindre än hundra år. Detta kommer sig förmodligen av den kyrkliga maktkamp som ägde rum mellan England och Tyskland över herraväldet över de nordliga länderna, en kamp som slutligen tyskarna vann, efter det att, enligt den tyske Adam av Bremen, den dekadenta engelske biskopen Henrik åt ihjäl sig, för att sen bli ersatt av den fromme tyske Dalbybiskopen Egino. De engelska myntmästarna fortsatte att verka i några år till, men 20 år senare tycks det egentliga engelska inflytandet vara över. Knut den Heliges Laurentiuskyrka byggs över av den nya blivande domkyrkan i romansk stil, och S:t Drotten byggs om och skänks till premonstratensermunkarna. Det enda kvarvarande monumentet tycks vara kyrkan öster om Stortorget som var helgad åt S:t Botulf, vars namn ännu lever kvar i Botulfsplatsen. Dock fortsatte de två saker där engelsmännen gjort sin viktigaste insats, kyrkan och myntningen, att vara viktiga och signifikativa för Lund under resten av medeltiden.

En kronologi över det anglo-saxiska inflytandet i Lund.

I ett försök att få en röd tråd, och en uppfattning om sammanhang presenteras här en kronologi över det anglo-saxiska inflytandet i Lund, uppdelad efter regenterna. Den börjar vid Lunds grundande, och fortsätter genom tusentalet, och är en sammanställning av uppgifter som presenterats i uppsatsen.

Sven Tveskägg 985-1014

Grundar Lund och bygger den första stavkyrkan, Trinitatis på en stor kyrkogård sydväst om Stortorget. Han präglar de första inskriftsförsedda mynten, kanske i Lund.

Harald 1014-1018

Knut den Store 1018-1035

Kung över England. Organiserar och utvidgar myntpräglingen med engelska myntmästare. Han börjar bygga en kyrka i sten efter engelsk förebild, S:t Drotten, som blir biskopskyrka för den engelske biskopen Bernhard. Han tar sannolikt även engelska hantverkare till hjälp. Dessa och myntmästarna för med sig egna hantverkare i form av keramiker, som börjar tillverka sitt hemlands keramiktyp på platsen.

Hardeknud 1035-1042

Även kung i England 1040-1042, siste dansk-engelske kungen. S:t Drottens stenkyrka omges ungefär vid denna tid av en stavkyrka i söder och en i öst. Den sydliga verkar av gravskicket att döma ha varit en kyrka för engelsmän.

Magnus den Gode 1042-1047

Norsk kung, erövrar Danmark när Hardeknud är i England.

Sven Estridsen 1047-1074

Fortsätter låta slå mynt. En ny omgång engelska myntare tas in, som förmodligen har sina verkstäder norr om sin sockenkyrka helgad åt S:t Botulf. Detta är dock den sista perioden där engelska myntare präglar. Den färdiga S:t Drotten invigs 1060 och blir biskopskyrka för engelsmannen Henrik. Stiften i Lund och Dalby grundas 1060, för att sedan slås tillsammans till ett 1066, med Lund som centrum, och tysken Eginon som biskop. Han tillträder i Laurentiuskyrkan, som byggs med engelsk förebild, och tar över efter S:t Drotten.

Harald Hein 1074-1080

Under Harald Hein präglas inte längre mynt av anglo-saxare i Lund.

Knut den Helige 1080-1086

Ger en stor gåva till byggandet av Domkyrkan, återgivet i det så kallade Knut den Heliges gåvobrev, daterat 1085. Kyrkan börjar byggas omkring den halvfärdiga Laurentiuskyrkan. Han planerar också att erövra England, men blir stoppad och dödad. Här slutar de danska kungarnas anspråk på den engelska tronen.

Olof Hunger 1086-1095

Under Olof Hungers regeringstid plågas landet av missväxt. Epoken med engelskt inflytande i verkar vara över, och ge efter för ett allt större inflytande från Tyskland och ärkestiftet i Hamburg-Bremen.

Källor

Litteratur

- Bartholin, T.S. 1976. "Dendrokronologiske og vedanatomiske undersøgelser af træfundene." *Uppgrävt förflutet för PK-banksgrävningen i Lund*, Archeologica Lundensia VII, Investigationes de Antiquitatibus Urbis Lundae, red. Mårtensson, A.W., Kulturen i Lund, Malmö.
- Bendixen, K. 1967. *Danmarks mønt*. Köpenhamn.
- Blom, K. A. 2001. *Klosterstaden*. Lund.
- Blomqvist, R. 1941. *Tusentalets Lund*. Lund.
- Blomqvist, R. 1951. *Lunds historia 1 – medeltiden*. Lund.
- Blomqvist, R. 1963. "En stavkyrka från 1000-talet." *Thulegrävningen 1961*. Mårtensson & Blomqvist. Lund.
- Blomqvist, R. 1963. "Ett missionärsöde." *Thulegrävningen 1961*. Mårtensson & Blomqvist. Lund.
- Brorsson, T. 2002. "Tidig medeltid 1000-1200." *Keramik i Sydsverige – en handbok för arkeologer*. Red. Lindahl, Olausson, Carlie. Lund.
- Butler, L.A.S., Morris, R.K. 1986. *The Anglo-Saxon Church – Papers on History, Architecture and Archaeology in Honor of Dr H M Taylor*. Red. Butler & Morris. CBA Research Report 60. London.
- Christie, H. 1976. *Middelalderen bygger i tre*. Oslo.
- Cinthio, E. 1956. *Lunds Domkyrka under romansk tid*. Acta Archaeologica Lundensia. Lund.
- Cinthio, M. 1997. "Trinitatiskyrkan i Lund – med engelsk prägel." i Hikuin 24, Kirkearkeologi i Norden 6. Højbjerg.
- Cinthio, M. 2002. *De första stadsborna – medeltida gravar och människor i Lund*. Lund.
- Farmer, D. 2004. "S:t Botolph" *Oxford Dictionary of Saints*. Oxford.
- Eckhoff, E. 1916. *Svenska stavkyrkor*. Stockholm.
- Larsson, S. 2001. "Keramik" i Johansson, C. 2001. *Mårtenstorget i Lund*. Lund.
- Lindahl, A. 2002. "Bränningsmetoder." *Keramik i Sydsverige – en handbok för arkeologer*. Red. Lindahl, Olausson, Carlie. Lund.

- Mårtensson, A.W. 1976. "Gravar och kyrkor." *Uppgrävt förflutet för PK-banksgrävningen i Lund*. Archeologica Lundensia VII, Investigationes de Antiquitatibus Urbis Lundae, red. Mårtensson, A.W., Kulturen i Lund. Malmö.
- Mårtensson, A.W. 1976. *Uppgrävt förflutet för PK-banksgrävningen i Lund*. Archeologica Lundensia VII, Investigationes de Antiquitatibus, Kulturen i Lund. Malmö.
- Mårtensson, A.W. & Blomqvist, R. 1963. *Thulegrävningen 1961*. Lund.
- Rodwell, W. 1981. *The Archaeology of the English Church – the Study of Historic Churches and Churchyards*. London.
- Roslund, M. 2001. *Gäster i huset – kulturell överföring mellan slaver och skandinaver 900 till 1300*. Skrifter utgivna av Vetenskaps societeten i Lund. 92. Lund.
- Ullén, M. 1983. *Medeltida träkyrkor 1. Småland samt Ydre och Kinda härader i Östergötland*. Stockholm.
- Wahlöö, C., Blom, K.A. 1999. *Medeltidens Lund*. Lund.
- Wahlöö, C. 2001. *Metropolis – ärkebiskoparnas och kungarnas Lund*. Lund.
- Ödman, A. 2003 Tankar kring två ringhandtag från Uppåkra. *Fler fynd i Centrum – materialstudier i och kring Uppåkra*. Uppåkrastudier 9, red B. Hårdh. Lund.

Internet

British Archaeology, no 10, December 1995: News.

<http://www.britarch.ac.uk/ba/ba10/BA10NEWS.HTML> 2007-10-23